

LODE WILS 95

LOUIS VOS

POLEMIEK ROND ‘DE EIERDANS VAN PIETER GEYL’ (1975)

De befaamde Utrechtse hoogleraar geschiedenis Pieter Geyl (1887-1966) was de bedenker van het Groot-Nederlandse geschiedenisconcept dat de geschiedenis van de Nederlanden wilde beschrijven op basis van taalgemeenschap van Nederlands spreken. ¹ Zijn *Geschiedenis van de Nederlandse Stam* waarvan het eerste deel in 1930 verscheen, betekende een ideologische steun voor anti-Belgische Vlaams-nationalisten met wie Geyl in het interbellum in nauw contact stond.

Zijn houding daartegenover werd door prof. H.W. von der Dunk in het in 1973 verschenen eerste deel na de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* omschreven als volgt: *“Kunstmatig was voor Geyl de Belgische staat van 1830 ofschoon hij niet de politieke aansluiting van Vlaanderen bij Nederland en de ontbinding van de Belgische staat heeft gepropageerd. Hij bleef op dit punt wat vaag”* en zijn bestrijding van het radicaal anti-Belgische weekblad *Vlaanderen* was een verwerping *“uit mentale en praktische overwegingen meer dan uit een principieel theoretische”*. ² Datzelfde beeld schetsten ook A.W. Willemsen en P. van Hees, de redacteurs van de brievenuitgave *‘Geyl en Vlaanderen’*: *Geyl verwierp “politiek extremisme ...of het onvruchtbare ‘België-Kapot’-idee van sommige Groot-Nederlanders... Zeker is wel dat hij een uiteenvallen van de Belgische staat niet zou hebben betreurd. Maar hij was geneigd de ontwikkeling aan de toekomst over te laten. Een politiek, waarbij direct aangestuurd werd op de ontbinding van België wees hij van de hand. Een autonome positie voor Vlaanderen door een federalistische hervorming van de*

¹ U. Tiedau, Pieter Geyl, in: *Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*.

² H.W. von der Dunk, Pieter Geyl, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, Tielt, 1973, I, pp. 85-88.

³ P. van Hees & A.W. Willemsen (red.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof.dr. P. Geyl. Brieven en notities*, Antwerpen, (3 dln.), 1973-1975.

< Cover van Geyl en Vlaanderen.
Deel 1: Brieven en notities 1911-1927, uitgegeven door Pieter van Hees en Arie W. Willemsen in 1973. [ADVN, VB 6722.1]

Belgische staat was in zijn ogen een aanvaardbare eindoplossing.⁴ In diezelfde geest schreef Willemsen in zijn 1975 verschenen synthese over de Vlaamse beweging in het interbellum "Geyl trok uit zijn historische Groot-Nederlandse conceptie niet de schijnbaar logische consequentie van een staatkundige vereniging der Nederlandse gewesten Integendeel, met kracht keerde hij zich telkens weer tegen de, in wezen onhistorische, conclusies van de extremisten".⁵

Dat was ook het beeld dat algemeen gedeeld werd in de Nederlandse historische wereld, waar Geyl als een belangrijke hoogleraar gold. Zoals het krachtig geformuleerd werd door de

Groningse hoogleraar E.H. Kossmann in zijn veelgeprezen comparatieve geschiedenis *De Lage Landen* uit 1976 – later ook in het Engels uitgegeven – waarin hij schreef over Geyl: *"Deze gepassioneerde man, agnosticus en liberaal, gold te midden van zijn Vlaamse vrienden als een gematigde en nuchtere. Toen in het Vlaamsche Front de theorie dat Vlaanderen en Nederland politiek verenigd moesten worden steeds krachtiger werd gepousseerd, wees hij dit af als een dolle fantasie."*⁶

⁴ A.W. Willemsen & P. van Hees, *Geyl en Vlaanderen* [...], dl. 1, p. 16.

⁵ A.W. Willemsen, *De Vlaamse beweging van 1914 tot 1940*, in: *XXe eeuw Vlaanderen*, dl. 5, p. 231

⁶ E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België*, Amsterdam, 1976, p. 499.

Toen ik in 1973 en 1974 de eerste twee delen van Geyls correspondentie ter recensie kreeg toegestuurd, raadpleegde ik als voorbereiding ook zijn *Levensverhaal* waarin hij zichzelf voorstelde als een gematigde cultureel-Groot-Nederlander en Vlamingenvriend, die zich ver hield van politieke actie.⁷ Maar toen ik de briefwisseling zelf had gelezen, kreeg ik een ander beeld van Geyl. Ik kreeg de indruk dat zijn door hemzelf getekende portret van gematigdheid niet klopte. Ik wilde aan het licht brengen dat een invloedrijk historicus en hoogleraar bewust zijn eigen verleden mooier durfde voor te stellen dan het geweest was, alleen omwille van de historische waarheid (en niet zoals recent werd gesuggereerd uit onvrede met het emancipatorisch narratief van de Vlaamse beweging).⁸ Ik wist toen ook nog helemaal niets af van het bestaan van de Nederlands-Vlaamse Historische congressen voor hoogleraren, en nog minder dat Lode Wils daar in 1974 zijn Nederlandse collega's had geschokt met een verhaal over de radicaliserende rol van Geyl in de Vlaamse beweging van het interbellum.

Ik gaf mijn tekst de titel 'De eierdans van P. Geyl'.⁹ Die titel was ontleend aan een kort na Geyl's overlijden door de Nederlandse historicus L.J. Rogier gepubliceerde levensschets waarin die vermeldde dat Geyl "*In zijn autobiografische aantekeningen*" schreef over "*zijn eierdans in de jaren twintig*", en had bekend dat "*er ogenblikken zijn geweest dat ik op de verscheuring van België aanstuurde*". Ietwat overmoedig stuurde ik mijn artikel aan de redactie van het Nederlandse vakblad *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* (BMGN).¹⁰ Mijn artikel deed een polemiek losbarsten over de vraag of Geyl nu in het 'gematigde' dan wel in het 'radicale' kamp van de Groot-Nederlanders thuis hoorde.

7 P. Geyl, *Levensverhaal* (tot 1945), in: P. Geyl, *Pennenstrijd over Staat en Historie*, Groningen, 1971.

8 Zoals geschreven werd door Fons Meijer, 'Between Leuven and Utrecht', in: S. Van Rossem & U. Tiedau (eds.), *Pieter Geyl and Britain. Encounters, Controversies, Impact*, London, 2022, p. 220. Meijer schreef: "the narrative that, step by step, the Flemish movement had emancipated the Flemish people from their francophone oppressors" (een verhaal dat door de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* werd voorgehouden) zou ik niet hebben gedeeld: "Vos did not endorse this narrative, for he was part of a revisionist group around his academic mentor Lode Wils in Leuven, one of the first historians to take it upon himself to debunk this 'Whig narrative' of Flemish liberation". Meijer steunde zich daarvoor op een algemene beschouwing (waarin ik niet vermeld werd) in J. Tollebeek *Het essay, geschiedschrijving zonder vanzelfsprekendheid*, in: J. Tollebeek, T. Verschaffel & L.H.M. Wessels, *De palimpsest*, Hilversum, 2002, p. 268. Ik heb integendeel altijd de Vlaamse beweging beschouwd als een terechte emancipatiebeweging om in België de Vlamingen op gelijke voet te brengen met de Franstaligen.

9 L. Vos, *De eierdans van P. Geyl. Zijn Groot-Nederlandse politiek in de jaren twintig*, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis van de Nederlanden*, jg. 90, 1975, nr. 3, pp. 444-457.

10 L.J. Rogier, *Herdenking van P. Geyl* (15 december 1887-31 december 1966), oorspronkelijk verschenen in de *Mededelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen. Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks* XXX, nr. 12, Amsterdam, 1967, pp. 379-412. Later opgenomen in de bundel L.J. Rogier, *Herdenken en herzien. Verzamelde opstellen van L.J. Rogier*, Bilthoven, 1976, citaat: p. 365.

EEN NIEUW PORTRET, MAAR 'MET EEN VILTSTIFT BEWERKT'

Het artikel kreeg geen kans om zelfstandig 'door te dringen' tot de historische vakgenoten. Het werd in hetzelfde nummer dat in december 1975 verscheen al tot op de grond afgekraakt door een er direct op volgende repliek van Willemsen, langer dan mijn eigen artikel. Ik was daar aanvankelijk niet van op de hoogte gebracht en kreeg dus ook niet de kans in hetzelfde nummer een weerwoord te geven. Dat gebeurde ondanks bezwaren van het Vlaamse lid van de redactie, de Leuvense hoogleraar Maurits de Vroede. Had het ermee te maken dat de bezorger van de bronnenuitgave A.W. Willemsen, toevallig ook zelf lid van was van de *BMGN*-redactie, of dat die toen geleid werd door prof. J.C. Boogman oud-assistent van Geyl en sinds 1958 diens opvolger in Utrecht? Boogman had eerder bij de presentatie van de bronnenuitgave in oktober 1973 een inleiding gehouden die daarna als artikel verschenen was in *Ons Erfdeel*, waarvan Willemsen dan weer redacteur was.¹¹ Toen Boogman via De Vroede op een volgende vergadering had vernomen dat ik niet opgezet was met de gekozen werkwijze, zond hij me de dag nadien een handgeschreven brief, met verduidelijkingen en verontschuldiging en gaf me uitzicht op een weerwoord in het volgende nummer.¹² Willemsen noemde mijn bijdrage in zijn artikel: *"een karikatuur... Het stuk is opgebouwd uit voor het merendeel uit hun verband gerukte citaten. Er wordt hier en daar hineininterpretiert dat het een lieve lust is. Het artikel getuigt evenmin van een diepgaand inzicht in de geschiedenis van de Vlaamse beweging in de jaren twintig."*¹³ Enzovoort. Aan de waarheid van Geyl's naoorlogse verklaringen mocht blijkbaar niet worden getornd. Maar die forse afwijzing versluisde dat hij intussen stilzwijgend zijn typering van Geyls positie lichtjes aanpaste aan mijn kritiek. Hij schreef nu: *"Geyl heeft inderdaad politiek Groot-Nederland als een uiteindelijk ideaal gezien, maar zijn...praktische mitsen wogen veel zwaarder dan de fraaie droom"*. Daarmee week hij toch iets af van het beate beeld dat Geyl zelf had voorgehouden.

Mijn kort weerwoord verscheen in het voorjaar van 1976.¹⁴ Ik schreef dat de beschuldiging van *"uit hun verband gerukte citaten"* onterecht was en dat zijn *"citaat per citaat gegeven context"* nagenoeg nergens mijn interpretatie aantastte. Ik verscherpte mijn standpunt door te stellen dat Geyl in zijn autobiografische geschriften zijn eigen

¹¹ J.C. Boogman, De historicus Pieter Geyl: activistisch strijder en reformistisch conservatief, in: *Ons Erfdeel*, jg. 22, 1973, p. 54-58

¹² In een lange brief (drie pagina's), gedateerd 28 november 1975, verdedigde Boogman de beslissing van de redactie om Willemsens reactie al onmiddellijk te publiceren, en deelde me mee dat de redactie me *"een afschrift van W's stuk wilde doen toekomen"*, maar *"zeer tot onze spijt bleek dat om technische redenen niet mogelijk: het stuk van W. was te 'bleek' getikt, zodat een fotokopie onleesbaar bleek"*. De brief eindigde trouwens op een vriendelijke noot: *"Met de meeste hoogachting en beste groeten (mij ons plezierig contact nog niet zolang geleden te Leuven herinnerend)"*.

¹³ A.W. Willemsen, Geyl als grootnederlander in de jaren twintig, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, jg. 90, 1975, nr. 3, pp. 458-473.

¹⁴ L. Vos, Weerwoord van Louis Vos, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis van de Nederlanden*, jg. 91, 1976, nr. 1, pp. 80-81.

houding tegenover het weekblad *Vlaanderen* en die van Herman Vos omgekeerd had voorgesteld, omdat Vos *Vlaanderen* afwees, terwijl Geyl aandrang op toenadering.

In juni 1976 drong mijn visie toch door tot de Vlaamse publieke opinie toen Gaston Durnez er in *De Standaard* over berichtte, onder de sensationele titel 'Vlaamse historicus valt imago van prof. Geyl aan'.¹⁵ Durnez behoorde toen samen met Ludo Simons, Reginald De Schryver en Jozef Deleu tot de kernredactie van de (eerste) *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, waarvan Willemsen – naast Elias – wetenschappelijk adviseur was. Durnez vond dat ik *"met een zware viltstift het reeds bijna klassiek geworden portret van Geyl bewerkt had. Dat portret toonde ons een onstuimige, iedereen tot daden aanporrende maar in wezen gematigde Groot-Nederlander, die afstand nam van extremisten"* (zoals die van het weekblad *Vlaanderen*). Volgens Durnez liet ik *"de man die indertijd... zoveel invloed had uitgeoefend ineenkrimpen tot een goed berekenende handige Hollander, die zich heel anders voor kon doen dan hij in werkelijkheid was... en er later zou voor zorgen dat hij een behoorlijk imago kreeg"*. Hij liet niet na te signaleren dat dit beeld paste *"in de visie van prof. Lode Wils, met wie Vos samenwerkt, een niet zo gunstige visie op de rol van de Nederlanders in de radicalisering van de Vlaamse strijd sinds het activisme"*. De commotie daarover was toen belangrijk genoeg voor de BRT om een televisiedebat te organiseren – een 'panelgesprek' – met Willemsen, Simons, Wils en ikzelf als deelnemers, waarin Ludo Simons de zijde van Willemsen koos en Lode Wils de mijne. Het werd uitgezonden op 30 juni 1976.

Voortbordurend op zijn tussenkomst daar, hield Ludo Simons in oktober 1976 tweemaal een lezing over 'Geyl en het Vlaams-nationalisme', eerst in Antwerpen op 5 oktober voor het Genootschap voor Geschiedenis en dan in Brussel op 9 oktober voor de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal-Letterkunde en Geschiedenis.¹⁶ Op die tweede vergadering, waar ik door Simons uitgenodigd was, verwees de dagvoorzitter prof. Piet Lenders s.j. van UFSIA in zijn inleiding naar het Vlaams-Nederlands Historisch Congres in Utrecht (met de lezing van Lode Wils), dat hij het twee jaar eerder had bijgewoond. Dit tot verrassing zowel van Simons als van mijzelf die niets over dat congres wisten. Inhoudelijk was Simons het volledig eens met Willemsen. Zijn interpretatie steunde op zijn lezing van de brieven 'als filoloog' en verwees ook naar instemmende verklaringen van H. Borginon, H. Fayat, R. Bosselaers, M. Boey, oud-activist H.D. Mommaerts, An Martens en Magda de Grootd. Simons was erg scherp voor mij want hij koos als rode draad voor zijn betoog de vraag hoe ik *"tot een verkeerde lezing van de Geyl-correspondentie was gekomen"*. Zijn antwoord was simpel: *"door te lezen vanuit een dogmatisch apriorisme"*.

— 15 G. Durnez, Vlaamse historicus valt imago van prof. Geyl aan, in: *De Standaard*, 16 juni 1976, p. 10.

16 L. Simons, Pieter Geyl en het Vlaams-nationalisme. 1920-1940, in: *Handelingen Koninklijke Zuidnederlandsche Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, nr. 30, 1976, pp. 189-210. Later onder een nieuwe titel opgenomen in L. Simons, *Antwerpen-den Haag retour*, Tielt, 1999, pp. 41-73.

Naar aanleiding van de publicatie van Simons' lezing mengde ook Gaston Durnez zich opnieuw via de krant in het debat onder de titel 'Geyl was geen smalle Hollander'.¹⁷ Zijn aanhef luidde: *"De polemiek over de Nederlandse historicus Pieter Geyl en zijn verhouding tot de Vlaamse beweging duurt voort. Zij werd verleden jaar uitgelokt door de jonge Leuvense geschiedkundige Louis Vos, die het traditionele beeld van 'de Vlamingenvriend' van de muur haakte en een portret van een smalle Hollandse patriot in de plaats hing."* Durnez vatte vervolgens mijn visie op Geyl samen in de woorden van Simons als: *"Geyl was 'een tacticus, een pragmaticus en een opportunist, die zijn Vlaamse relaties gebruikte om te streven naar vernietiging van België en de aanhechting van Vlaanderen bij Nederland"*. Vervolgens rapporteerde hij dat Simons' lectuur van Geys briefwisseling *"niet als historicus maar als filoloog"*, het traditionele beeld bevestigde. Hij voegde er nog een getuigenis aan toe van Hendrik Borginon *"goede vriend en een der belangrijkste correspondenten van Geyl"*, die er zijn ongenoegen over uitsprak dat *"hijzelf en andere insiders door de aanvallers van Geyl niet waren geraadpleegd"* in plaats van zich te steunen *"op interessante maar levenloze papieren"*.¹⁸

Eric Defoort, toen bibliothecaris op de KU Leuven Afdeling Kortrijk (KULAK), en samen met Willemsen en Durnez lid van de kernredactie van *Ons Erfdeel*, haakte in dat tijdschrift eind 1977 in op het debat. Hij onderstreepte dat Geyl *"een grote vriend was van Vlaanderen"*, dat *"tot voor kort dit beeld door niemand werd bestreden tot het artikel van Louis Vos, een jong Leuvense historicus en leerling van professor L. Wils"* die dit portret wilde *"vervangen door dat van een hypocriete zelfzuchtige Hollander"*. (Tussen haakjes: Defoort was maar twee jaar ouder dan ik, en toen net – in 1975 – bij Wils gepromoveerd). Hij vond mijn stuk *"een schoolvoorbeeld van hoe een historicus niet te werk mag gaan"* en voegde er aan toe: *"aangevuld met de stukken van Willemsen en Simons lijkt het geheel mij uiterst geschikt als case-study in een werkcollege van historische kritiek voor kandidatuurstudenten"*.¹⁹ Dat trof me nogal, omdat ik toen net als plaatsvervanger verantwoordelijk was voor de kandidaatsoefeningen voor de geschiedenisstudenten aan de KULAK.

- > De redactie van *Ons Erfdeel*, in Rekkem, op de Frans-Belgische grens.
Vlnr: Dirk van Assche (redactiesecretaris), Jaques Fermant, Erik Vandewalle, Gaston Durnez, Frits Niessen (adjunct-hoofdredacteur), Arie Willemsen, Jan Deloof, Jozef Deleu, Toon van Severen en Werner Duthoy, 20/11/1982. [Antwerpen, Letterenhuis]

17 G. Durnez, Geyl was geen smalle Hollander, in: *De Standaard*, 23 maart 1977. Over Borginon: *"De oude Frontleider uitte verder vanuit zijn lange ervaring scherpe kritiek op hen die bepaalde zinsneden uit vergeelde papieren lichten en dat dan een oordeel uit afleiden zonder dit te confronteren met wat getuigen van toen daarover te zeggen hebben"*.

18 Hij kreeg drie weken later in de rubriek 'Waarde redactie' bijval van Ward Hermans die vond dat wie Geyl gekend had beter het beter weet *"dan historici die het verleden bekijken van uit de hoek van hun eigentijdse visie en dan veeleer scheelogen dan uit hun ogen kijken"*. *De Standaard*, 14 april 1977.

19 E. Defoort, Pieter Geyl en Vlaanderen. Pro en contra, in: *Ons Erfdeel*, jg. 20, 1977, nr. 5, pp. 677-683.

Tot dan toe was het publieke debat grotendeels beperkt gebleven tot Vlaamsgezinden, maar door Defoorts artikel kwamen nu ook de (Groot-)Nederlanders in het geweer, te beginnen met de literatuurhistoricus en Noord-Brabander Gerard. P.M. Knuvelder, die de kwestie van het "*Hollands of Nederlands nationalisme*" van Geyl naar voren bracht.²⁰ In 1979 verscheen in *Wetenschappelijke Tijdingen*, dat toen nog wel het algemene tijdschrift was van Gilbert De Smet en de Vereniging voor Wetenschap zonder Leuvense redactieleden, een overzicht van de polemiek door de Groningse historicus dr. Lammert Buning, die voordien al geregeld in dat tijdschrift had gepubliceerd over Groot-Nederlandse kwesties. Hij ging akkoord met mijn stelling dat Geyl bezielde was door een "*Nederlands patriottisme*" – zij het in "*Groot-Nederlands perspectief*" – en dat hij geboeid en bekoord werd door het militant antibelgicisme van de politieke Groot-Nederlanders, maar hij stelde ook dat het "*ongeremde Draufgängertum*" Geyl ergerde en afstootte.²¹

Van alle heftigheid en emoties die mijn artikel hadden losgemaakt was ik wel behoorlijk geschrokken. Ik zat ermee in dat ik herhaaldelijk in de grond werd geboord en dat daardoor mijn geloofwaardigheid als historicus werd ondermijnd. Ik was intussen het dovemansgesprek ook wat moe. Daarom besloot ik toen niet meer te reageren, maar eerst mijn proefschrift af te werken (wat lukte in 1980).

²⁰ G.P.M. Knuvelder, *Hollands of Nederlands nationalisme*, in: *Brabantia*, jg. 27, 3 mei 1978, pp. 90-112

²¹ L. Buning, *De Groot-Nederlandse gedachte. Iets over de idee, geschiedenis en historiografie*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 38, 1979, kol. 193-228.

EEN BREDER KADER

Pas in 1980 op het Brussels colloquium over de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945 trad ik opnieuw in de ring met een bijdrage over de Dietse Studentenbeweging.²² Hierin wilde ik zowel het weekblad *Vlaanderen* als Geyl beter historisch situeren. Toch kreeg mijn bijdrage na publicatie weinig weerklank, ondanks mijn – in eigen ogen – vernieuwende en originele indeling van de Groot-Nederlandse beweging in vier strekkingen, nl. constructieven (o.m. Geyl en Gerretson), doctrinairers (De Decker en De Smet van het weekblad *Vlaanderen*, het Dietsch Studentenverbond en De Dietsche Bond), nieuwe orde-solidaristen in Vlaanderen (oud-studentenleiders rond het weekblad *Jong Dietschland*), en katholieke anti-Hollandse ‘midden-Nederlanders’ in Noord-Brabant (Brabantia Nostra, katholieke studenten en jongeren).

Maar eigenlijk nam toen Lode Wils de discussie over, veel systematischer dan ik het deed, en als uitdieping van zijn breder onderzoek naar de Duitse *Flamenpolitik* van 1974 en de rol van de Groot-Nederlanders daarin. Toen hij in 1980 op datzelfde Brusselse colloquium een lezing hield over de Groot-Nederlandse beweging in het interbellum, werd hij kop van jut. Nog tijdens zijn uiteenzetting viel de voorzitter – dat was toevallig opnieuw prof. J.C. Boogman – uit zijn rol, door Wils te interrumperen en met hem in debat te gaan nog voor diens betoog was afgerond. De bijdrage van Wils werd overigens wel gepubliceerd in de twee jaar later verschenen *Acta*.²³

De facto hadden trouwens zowel Willemsen als Van Hees intussen in stilte hun typeringen van Geyls optreden aangepast, zonder dat als zodanig toe te geven. Willemsen had dat al enigszins gedaan in zijn eerste replek op mijn artikel, Van Hees typeerde in 1981 in een overzichtswerk het politiek optreden van Geyl in het interbellum als volgt: *“Hij heeft in zijn hart gedroomd van een Groot-Nederland als politieke eenheid. In de praktijk heeft hij voor de verwezenlijking van dit droombeeld met gematigdheid gestreden”*.²⁴ Van Hees was in 1986 lid geworden van de redactie van *Wetenschappelijke Tijdingen*, waar toen ook al Wils en ikzelf vanaf 1981 deel van uitmaakten, toen het werd omgevormd tot een uitsluitend op de geschiedenis van de Vlaamse beweging gericht vakblad.

Begin jaren tachtig kreeg de polemiek een tweede adem, toen in vijf boekdelen de briefwisseling werd gepubliceerd tussen Carel Gerretson (1884-1958) en Pieter

²² De Dietse studentenbeweging. 1919-1940. *Acta Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*. Brussel 10-12/12/1980, Gent, 1982, pp. 451-493 ook in herwerkte en aangevulde versie opgenomen in: L. Vos, *Idealisme en Engagement. De roeping van de katholieke studerende jeugd in Vlaanderen (1920-1990)*, Leuven; 2011, pp. 89-122.

²³ L. Wils, *De Groot-Nederlandse beweging 1914-1944. Ontstaan, wezen en gevolgen* - *Acta Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*. Brussel 10-12/12/1980, Gent, 1982, pp. 415-450, later opgenomen in L. Wils, *Vlaanderen, België Groot-Nederlands. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 261-291.

²⁴ P. van Hees, Pieter Geyl (1887-1966), in: A.H. Huussen jr., E.H. Kossman & H. Renner (red.), *Historici van de twintigste eeuw*, Utrecht, 1981, pp. 144-161, p. 154.

Geyl. De uitgave werd geredigeerd door Pieter van Hees, die Geyls archief natuurlijk goed kende, samen met George Puchinger, leerling van Gerretson en hoofd van het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme. Gerretson en Geyl waren allebei historicus en hoogleraar in Utrecht, en ze deelden vooral hun Groot-Nederlands ideaal.²⁵

Een recensie-artikel van die uitgave was in 1982 aanleiding voor E.H. Kossmann terloops nog eens terug te komen op mijn 'Eierdans'. Blijkbaar had mijn zeven jaar eerder verschenen artikel bij Nederlandse hoogleraren een gevoelige snaar geraakt, en wou hij me nog even terecht wijzen. Maar hij had mijn artikel niet zo goed gelezen, want hij dacht dat ik Geyl verweet verborgen te willen houden dat hij via het streven naar federalisme een verder doel beoogde, terwijl het mij erom ging dat Geyl zijn positie in zijn mémoires, zoveel jaren later, anders had voorgesteld dan dat ze toen was geweest.²⁶

Maar de briefwisseling Gerretson-Geyl – meer dan 1.100 brieven – liet ook Wils toe achter de schermen van de Groot-Nederlandse beweging te kijken. Zo begon een tweede fase in de polemiek. Wils schetste hoe *“de tandem Geyl-Gerretson”* een leidende rol speelde in de Groot-Nederlandse beweging en weldra ook in het Vlaams-nationalisme, tot en met 1934. Hij analyseerde de dubbelzinnige houding van Geyl en het weekblad *Vlaanderen*. Hij wees ook op de grote rol die Gerretson en Geyl konden spelen in het Vlaams-nationalisme via het door Gerretson opgekochte Antwerpse Vlaams-nationalistische dagblad *De Schelde*, waarvan Herman Vos hoofdredacteur was en Geyl politiek directeur werd, en hoe zij zo voortdurend Vos konden aansporen tot meer radicalisme. Wils schetste de rol die Geyl speelde in het opstellen van het 'Federaal Statuut', beschreef de breuk met Herman Vos in 1932, en daarna vanaf 1934 het milderen van Geyls anti-Belgicisme en zijn langzame verwijdering van de Grootnederlandse beweging, toen de fascistische lijn er sterker werd. Hij gaf ook aan dat Geyl *“toch maar pas door zijn internering door de Duitse bezetter echt bekeerd werd”*. Hij maakte aannemelijk dat Geyl na de oorlog de Groot-Nederlandse beweging enkel kon redden door er een zuiver culturele inhoud aan te geven (en tegelijk vol te houden dat hij de beweging nooit anders had opgevat). *“Zo werd Geyl de apostel van, de culturele toenadering en de samenwerking van Nederlandstaligen als complement van de Benelux.”*

²⁵ P. van Hees & G. Puchinger, *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, (5 dln.) Baarn, 1979- 1981.

²⁶ E.H. Kossmann, De geschiedenis van een vriendschap, in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis van de Nederlanden*, jg. 97, 1982, pp. 216-224. “Heeft men het recht te veronderstellen dat Geyl oprecht en eerlijk was toen hij tegenover Groot-Nederland een reformistisch standpunt in nam... Wie Geyl verwijt zo'n standpunt te hebben ingenomen (en dat doet Louis Vos)...” (p. 218). Kossmann beklemtoonde wel dat Geyl en Gerretson zich in 1935, met het oog op de kans die er voor Geyl was op een Utrechtse leerstoel, tot het uiterste hadden ingespannen om Geyl “zo braaf mogelijk” voor te stellen, met name in een voor de benoemingscommissie bedoelde nota van Gerretson, waarbij Kossmann “moeilijk kon ontkomen aan de indruk dat Gerretson Geyls Groot-Nederlandse visie, zowel de politiek als de historische, in dit stuk tot onherkenbaars toe probeerde te banaliseren en minimaliseren”, maar: “Toch had Geyl er geen bezwaar tegen” (p. 220).

Van Hees en Willemsen reageerden een beetje boos onder de titel 'Leuvens recidivisme'.²⁷ Ze verwierpen Wils' "*complot theorieën*", zoals zij het noemden, verweten hem een selectieve lezing van de correspondentie, onderstreepten dat Geyl – anders dan Gerretson – in de Eerste Wereldoorlog niet betrokken was geweest bij het activisme, en dat er ook binnen de Vlaamse beweging zelf een anti-Belgische stroming had bestaan, die niet vanuit Nederland moest worden aangezwengeld. In hetzelfde tijdschrift-nummer antwoordde Wils kort dat het nutteloos was op elke punt van kritiek te antwoorden in de overtuiging dat hij in het bekritiseerde artikel alles had geschreven wat hij over Geyl wilde zeggen.

Lode Wils publiceerde in 1983 ook een studie over wat hij later betitelde als 'de zogenaamde Groot-Nederlandse geschiedschrijving' van Geyl, in het *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*.²⁸ Die geschiedschrijving – inhoudelijk schatplichtig aan H. Pirenne's geschiedenis van België – was voor Wils niets anders dan een politiek wapen ten dienste van de anti Belgische Groot-Nederlandse beweging. "*Geyl heeft – aldus Wils – niets toegevoegd of afgedaan aan Pirenne en aan de geschiedschrijving van België. Hij heeft – naast zijn historiografische verdiensten op andere terreinen – wel bijgedragen tot een verruiming van het kader van de Noord-Nederlandse historiografie.*"²⁹ Omdat het ook de lezers van *Wetenschappelijke Tijdingen* kon interesseren, schreef ik voor dat tijdschrift een samenvatting van Wils' visie op de Groot-Nederlandse geschiedschrijving.³⁰

Daarmee leek het moment aangebroken voor de Rotterdamse hoogleraar en specialist historiografie prof. Piet B.M. Blaas om een balans op te maken en – naar hij mij toen zelf meedeelde – een poging te doen om het debat af te ronden, waarbij ook hij vooral gebruik maakte van de briefwisseling Gerretson en Geyl. Hij had het in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* evenveel over Geyl als over Gerretson en blies eigenlijk warm en koud tegelijk.³¹ Hij stelde dat "*het Grootnederlandse gedachtengoed in wezen nu eenmaal niets anders was dan een extreme vorm van nationalisme*", dat "*de positieve inhoud van dit nationalisme cultureel maar vooral ook politiek vertaald diende te worden in de Groot-Nederlandse gedachte*" en dat Geyl ook door Nederlandse collega's verdacht werd van irredentisme, zelfs "*tot zijn benoeming in Utrecht toe*". Hij legde wel de klemtoon op het idealisme van Geyl "*om 'stamverwante' burens te steunen in hun strijd tegen onderdrukking*

27 P. van Hees & A.W. Willemsen, Leuvens recidivisme. Het gebruik door prof. dr. L. Wils van de briefwisseling Geyl, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 42, 1983, nr. 1, pp. 44-58.

28 L. Wils, De Groot-Nederlandse geschiedschrijving, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, jg. 61, 1983, pp. 322-366. In herwerkte vorm met als titel: *De zogenaamde Groot-Nederlandse geschiedschrijving* opgenomen in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*, pp. 384-428.

29 Zie ook L. Wils, "Ik gruwde van het wetenschappelijk misdrijf dat hier gepleegd was." Pieter Geyl tegenover Henri Pirenne, in: F.W. Lantink (red.), *Nationalisme en historiografie. Rondom Pieter Geyl. Afscheidsbundel voor Pieter van Hees*, Utrecht, 2005, pp. 18-31.

30 L. Vos, Een kritische analyse van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 42, 1983, nr. 3, pp. 176-192.

31 P.B.M. Blaas, Gerretson en Geyl. De doolhof van de Groot-Nederlandse gedachte, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 97, 1984, nr. 1, pp. 37-51, vooral 40-43.

en achterstelling" Maar toch: "Dat ideaal kon nimmer een leidraad zijn tot concreet politiek handelen. Het was eerder een 'droombeeld' dat – hoewel nimmer een constante drijfveer in de jaren twintig – evenwel toch ook een niet te onderschatten factor in zijn optreden is geweest." Dus concludeerde hij dat voor Geyl "de vernietiging van de Belgische staat tot de drijfveer verklaren, van zijn optreden een karikatuur" maakte en dat "de eigen ideële inzet voor de emancipatie van Vlaanderen daarmee allerm minst als onecht was ontmaskerd". Hij besloot: "Het Groot-Nederlands gedachtengoed reduceren tot Hollands imperialisme? Dit alles lijkt me toch pure constructie. Op basis van deze briefwisseling lijkt zulk een vereenvoudiging van de werkelijkheid uit de lucht gegrepen."

Verre van de discussie te kunnen beslechten, was Blaas' artikel echter olie op het vuur. Ze leidde onmiddellijk tot protest van een verontwaardigde Herman W. von der Dunk, leerling van Geyl en hoogleraar in Utrecht, die al herhaaldelijk over Geyl had geschreven en vond dat de Groot-Nederlandse gedachte "geen 'tic' voor excentrieke heren was".³² Hij apprecieerde het dat Blaas het idealisme van Geyl had beklemtoond, zijn oprechtheid had geattesteerd en het verschil had aangegeven tussen tactiek en doelstelling, maar hij bekritiseerde hem ook omdat hij teveel het emotionele van Geyl had benadrukt, terwijl die steeds een gemodereerde realist was geweest.

Maar vooral trok Von der Dunk van leer tegen "de Leuvense complottheorie" van Wils en Vos, waarin de vernietiging van de Belgische staat als het heimelijke doel van de Groot-Nederlandse beweging werd voorgesteld, terwijl de "scheur tendenties" endo-geen waren, en voortkwamen uit de Vlaamse beweging zelf, en niet uit een "Hollands calvinistisch complot". Een decennium later voegde Von der Dunk in zijn herwerkt lemma 'Pieter Geyl' voor de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, een halve kolom toe om Wils en mij, die immers van Geyl 'een agent van het Nederlands imperialisme' wilden maken, terecht te wijzen.³³

TOCH EEN NIEUW PORTRET

In 1988 verdedigde Jo Tollebeek in Leuven zijn proefschrift over de Nederlandse geschiedschrijving sinds 1860. Het verscheen in 1990 in boekvorm. Hij schetste daarin zowel het kader van Geyls historiografie als zijn politiek optreden. Hij verwees naar een tekst van Von der Dunk uit 1972 – dus nog voor de publicatie van Geyls briefwisseling – waarin die zich al had afgevraagd "of het verzet van zijn leermeester tegen de Groot-Nederlandse integristen wel was ingegeven door principiële motieven of eerder een bestrijding was uit praktische overwegingen". Tollebeek gaf daar het antwoord op: "Een grondig onderzoek van Geyls uitgegeven en onuitgegeven correspondentie wijst eerder in

³² H.W. von der Dunk, De Grootnederlandse gedachte: geen 'tic' van excentrieke heren, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 97, 1984, nr. 2, pp. 207-213.

³³ H.W. von der Dunk, Pieter C.A. Geyl, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, pp. 1302-1305.

de richting van het tweede... Hij verwierp het irredentisme dus niet, integendeel: de politieke hereniging van Vlaanderen en Nederland was ook zijn ideaal... Zijn reputatie van gematigdheid fungeerde als dekmantel voor zijn streven naar de scheuring van België en naar de vorming van een politiek Groot-Nederland.... Kortom: Geyl toonde zich in de concrete politiek wel een reformist; in zijn streven was hij echter een revolutionair.”³⁴

Anders dan na mijn artikel destijds lokte die conclusie noch in Nederland noch in Vlaanderen reactie uit: niet van de Vlaamsgezinden, niet van de Groot-Nederlanders en evenmin van de leerlingen van Geyl. Dit ‘nieuwe portret’ van de in de jaren twintig politiek actieve Groot-Nederlander leek daarna overal aanvaard te worden. Het was als het ware ‘gecanoniseerd’. Dat gebeurde misschien met enige tegenzin, te oordelen naar de recensie van de Utrechtse historicus C. Offringa, die bij lezing van Tollebeeks boek getroffen *“door de wat zuinige bejegening van Geyl”*. Hij vond dat die geen obsessie had met communisme, geen *Prinzipienreiterei* vertoonde, en evenmin politiek opportunisme. *“En wat België betreft: ook al zouden Vos en Wils gelijk hebben, dan zijn toch termen als irredentisme en imperialisme misplaatst, omdat die respect voor de Vlamingen uitsluiten.”*³⁵ In 1996 kwam er echter een ongewijzigde herdruk van het proefschrift – iets wat weinige dissertaties te beurt valt – waarbij de auteur in de verantwoording kon schrijven: *“Het boek is destijds met welwillendheid ontvangen, het voldeed blijkbaar aan een behoefte. Die behoefte is door verdere detaillering van het beeld niet verdwenen.”*

De polemiek over de politieke positie van Geyl in het interbellum werd dus eigenlijk in 1990 definitief beslecht in de richting die ik in 1975 had aangewezen. Het *“met een zware viltstift bewerkte portret”* bleek toch het ‘echte portret’ van Geyl te zijn geworden, ontdaan van de retoucheringen die hij er zelf had op aangebracht. Maar dat betekende niet dat er geen meningsverschil meer bleef bestaan. Alleen had de onenigheid zich intussen verlegd naar een veel fundamenteeler niveau dan waarmee ze begon: niet meer over het door Geyl gepresenteerde zelfbeeld gespiegeld aan de historische realiteit, maar wel over de rol van de Groot-Nederlanders, inclusief Gerretson en Geyl, en hun relatie met Duitsland.

In 1992 hield *Wetenschappelijke Tijdingen* – toen net een decennium alleen een vakblad voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging – in Antwerpen een colloquium waar een stand van zaken werd opgemaakt over de historiografie van de Vlaamse beweging sinds 1975. Ook Pieter van Hees sprak er ‘over Vlaams-nationalisme en Groot-Nederland’.³⁶ Hij wees op het baanbrekend werk van Wils inzake de *Flamenpolitik* en concludeerde dat zijn interpretatie daarvan *“inmiddels in grote lijnen aanvaard”* was. Hij

³⁴ J. Tollebeek, *De toga van Fruin. Denken over de geschiedenis in Nederland sinds 1860*, Amsterdam, 1990, pp. 329-330.

³⁵ C. Offringa, *Historie en leven*, in: *Ons Erfdeel*, jg. 33, 1990, nr. 5, pp. 779-780.

³⁶ *De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging sinds 1975. Handelingen van het colloquium op 24.10.1992 te Antwerpen*, Gent, 1993, pp. 58-78.

stelde terecht dat de door hem mee verzorgde brievenuitgave Geyl en Vlaanderen "had bijgedragen aan de door Louis Vos en Lode Wils geëntameerde discussie over de betekenis van de Groot-Nederlandse beweging", waarover – zo stelde hij – "het laatste woord nog niet is gesproken en geschreven". Hij suggereerde een programma voor verder onderzoek: naar de contacten met Duitsland, de ideologische fundering van de Groot-Nederlandse idealen, de wisselwerking tussen de politieke Groot-Nederlandse bladen in het Noorden en de politieke gebeurtenissen in Vlaanderen zelf. Van Hees stelde dat de discussie nu vooral ging over de juistheid van Wils' stelling "dat er een duidelijke lijn loopt van de Duitslandsteun van het activisme, doorheen het anti-Belgicisme in de Groot-Nederlandse beweging en het Vlaams-nationalisme van het interbellum, naar de collaboratie in de Tweede Wereldoorlog". Volgens Van Hees was dat te kort door de bocht en sloot Wils "het Groot-Nederlandse ideaal en de Groot-Nederlander op in een te strak politiek keurslijf".

Maar twee jaar later kwam Wils in zijn afscheidsbundel van 1995, waarin de term Groot-Nederland ook in de titel was opgenomen, op de kwestie terug, en verscherpte zijn standpunt. Hij nam er zijn vroegere publicaties over Geyl en Groot-Nederland in herwerkte vorm in op, en verwees in een besluit uitdrukkelijk naar mijn 'Eierdans' van acht jaar eerder: "Nadat de eerste twee delen van Geyl en Vlaanderen gepubliceerd waren heeft Louis Vos aangetoond dat Geyls actie gericht was op de aanhechting van Vlaanderen bij Nederland. Geyl had in zo talrijke publicaties de mythe gevestigd van zijn scherpzinnige gematigdheid, dat de onthulling van Louis Vos bij sommigen op ongeloof stuitte. Nu er een veel ruimer bronnenmateriaal gepubliceerd is, weten we dat de werkelijkheid nog verder ging dan Louis Vos heeft bewezen. De vernietiging van België was het doel van de Grootnederlandse beweging van Gerretson, die daarin volledig werd bijgetreden door Geyl, het andere waren ofwel middelen ofwel camouflage."³⁷ Wils stelde dat "het rooms-katholieke karakter van de Vlaamse beweging en de oriëntering van Nederland op de Duitse Sonderweg vanaf de negentiende eeuw een geschikte voedingsbodem vormden voor een fascistische oriëntering van zowel het Vlaams-nationalisme als de Groot-Nederlandse beweging", en ook dat "rond 1830 aan weerszijden nationale idealen gevormd werd die generaties zouden doorwerken en het zelfbeeld bepalen. In België was dat de vrijheid in alles en voor allen, in Nederland de trouw aan de koning en gehoorzaamheid aan de wet, met Van Speyk als held. België stond dicht bij de Franse-revolutionaire traditie, Nederland dicht bij de Duitse Sonderweg."³⁸

Piet Blaas was het in zijn recensie niet eens met Wils' laag inschatten van de liberale democratische traditie in Nederland en evenmin met de stelling dat de Nederlandse politieke oriëntering vanaf de negentiende eeuw in de lijn van de Duitse Sonderweg verliep. Maar hij was toch overtuigd geraakt van Wils' visie op Gerretson en Geyl: "Genoemde Groot-Nederlanders toonden een fervent nationalisme, waaraan irredentisme niet vreemd bleek. Geyls later ontwikkelde zelfbeeld klopte niet, het berustte op leugens o-

³⁷ L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland* [...], p. 319.

³⁸ L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland* [...], pp. 282 en 456.

als uit zijn correspondentie bleek. Lode Wils was hier duidelijk door geschokt, nog meer was hij aangeslagen 'door het stilzwijgen daarover door de vereerders van Geyl.'³⁹

Pieter van Hees, één van de geïseerde, vond dat Wils de "Geyl vereerders enig onrecht" had aangedaan en schreef een goed gedocumenteerd artikel, als repliek op enkele nieuwe thema's die Lode Wils naar voren had gebracht.⁴⁰ Van Hees beargumenteerde dat "In zijn algemeenheid de gedachten over een Sonderwegtraditie in de Nederlandse politiek onjuist" waren, dat de Groot-Nederlandse beweging "primair werd ingezet voor een bevorderen van culturele betrekkingen", dat het annexionisme in Nederland niet leefde ("zeer niet in officiële kringen"), en dat het bij de Groot-Nederlanders "meer retoriek dan politieke daadkracht was". Hij gaf toe dat die beweging in de jaren dertig wel "geraakt" werd door de opkomst van de Nieuwe orde, maar dat er ook "anti-nationaalsocialistische uitingen" te vinden waren in bv. de Dietsche Bond. Hij onderstreepte dat Geys anti-Belgicisme een gevolg was van zijn keuze voor Groot-Nederlandse politieke eenheid, maar dat "een vertrouwen, op het uiteenvallen van de Belgische staat zelf de ratio van zijn optreden was". Verder had Geyl altijd gehamerd op parlementair optreden en had hij "geen hoge dunk" van straatacties. Bovendien had hij vanaf 1934 ook in Nederland gewaarschuwd "tegen totalitaire tendensen". Hij kon dus niet zonder meer in de Duitse hoek worden geplaatst of als anti-democraat worden voorgesteld, zoals Wils dat deed. Van Hees wees er ook op dat de 'Geys 'vereerders' het debat niet schuwden, maar "juist om hun waardering en achting voor hun leermeester, niet van geschiedvervalsing wensten beticht te worden". Hij betreurde daarom ten slotte dat zowel Wils' "requisitoir-achtige toon" als "de gekozen interpretatie van het bronnenmateriaal" de partijen "niet dichter tot elkaar bracht".

In 2009 werd door Piet van Hees samen met Wim Berkelaar en Leen Dorsman de autobiografie van Geyl integraal gepubliceerd. Hij had die geschreven in 1942 tijdens zijn internering door de Duits bezetter. Wils vond er een bevestiging in van het irredentisme van Geyl. "Dit werd vanaf 1975 aangetoond" schreef hij "maar leerlingen van Geyl hebben dat met verontwaardiging ontkend. De publicatie van zijn Autobiografie zou de ogen, zelfs van blinden moeten openen." Wils adstrueerde zijn stellingen opnieuw in een stevig artikel, nu gelardeerd met citaten uit het nieuwe boek, maar ook met verwijzingen naar andere intussen verschenen studies.⁴¹ Hij besloot: "mijn visie op Geyl en op de Groot-Nederlandse beweging in haar geheel is, ook na lezing van zijn Autobiografie, nog dezelfde als die ik in 1994 heb uitgedrukt in de bundeling van drie uitvoerige artikels, die ik toen heb bijgewerkt".

— 39 P.B.M. Blaas, L. Wils, Vlaanderen, België Groot-Nederland, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis van de Nederlanden*, jg. 111, 1996, pp. 373-374.

40 P. van Hees, Enige kanttekeningen bij Lode Wils' afscheidsbundel, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 1, pp. 47-54.

41 L. Wils, De autobiografie van Pieter Geyl. Zelfbevestiging en openhartigheid, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 69, 2010, nr. 1, pp. 7-32. Een overzicht van de polemiek op p. 11 in noot 10.

^ Pieter van Hees tijdens een lezing georganiseerd door WT en het Algemeen-Nederlands Verbond in het ADVN (Antwerpen) op 13 februari 2010. [Collectie Tom Cobbaert]

Pas in 2016 kreeg Geyl opnieuw publieke aandacht, toen in Londen het Institute of Historical Research van de universiteit Londen, naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van Geyls overlijden, een symposium organiseerde over zijn Engelse jaren. Hij had immers tijdens de eerste Wereldoorlog in Engeland gewerkt als journalist voor de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, en was in 1919 als hoogleraar *Dutch Studies* aan de universiteit van Londen zijn academische carrière begonnen, waar hij mee aan de wieg had gestaan van het Institute of Historical Research.

Op dat symposium werden lezingen gehouden over de Nederlandse en Belgische leerstoelen aan de Londense universiteit, over Geyls rol in de oprichting en uitbouw van het Institute of Historical Research, over zijn literaire ambities, zijn ideeën inzake federalisme, zijn rol als publieke intellectueel in de discussies met Toynbee, zijn historiografische erfenis voor de studie van de Franse revolutie en de Napoleontische tijd, zijn betrokkenheid bij de Duitse *Westforschung* in het interbellum, en natuurlijk ook over de Groot-Nederlandse gedachte en de Leuven-Utrecht controverse. Het duurde wel tot 1922 vooraleer de bijdragen gebundeld en uitgegeven waren.⁴²

— 42 S. Van Rossem & U. Tiedau, *Pieter Geyl and Britain. Encounters, Controversies, Impact*, London, 2022 <https://www.jstor.org/stable/j.ctvzxszrov>. Het boek werd opgedragen aan Pieter van Hees. Ulrich Tiedau is hoogleraar Europese Studies aan University College Londen en 'co convenor' van de 'Low Countries seminars' in het Institute for Historical Research. Stijn Van Rossem is Hoofd

Zo maakte Pieter van Hees, die als 79-jarige nog de openingslezing had gehouden, maar in 2021 overleed, zijn publicatie over het Groot-Nederlands ideaal van Geyl niet meer mee.⁴³ In zijn artikel signaleerde hij even de polemiek en gaf als kernpunt van onenigheid aan: *"Moreover, Wils stated that Geyl shared responsibility for the choice that the Flemish nationalist party made in 1933 when voting for a national-socialist policy."* Hij ging er niet dieper op in, omdat Fons Meijer de laatste bijdrage van het boek eraan wijdde onder de titel 'Between Leuven and Utrecht'.⁴⁴ Meijer hernam de argumentatie van beide zijden, concludeerde dat hoewel de twee kampen geen overeenstemming hadden bereikt, het debat toch op een positieve manier had bijgedragen tot een beter begrip van Pieter Geyl: *"Leaving us with a less hagiographic and more realistic image of Pieter Geyl, the importance of this debate should therefore not be underestimated"*.⁴⁵ Hij signaleerde ook dat de polemiek *"has even led to a significant concession by the 'Utrecht' historians, who have admitted that Geyl's Greater Netherlands idea was not solely cultural, but also fuelled by political ideas about the future of Belgium"*.⁴⁶ Voor het hier besproken thema is in deze bundel ook de bijdrage nog belangrijk van Alisa Van Kleef, die de door Wils onder de aandacht gebrachte samenwerking van Geyl met de irredentische Duitse historici van de 'Westforschung' in de jaren 1920 tegen het licht hield.⁴⁷ Haar conclusie was dat het initiatief eerder uitging van Duitse zijde, dat Geyl eerder de boot had afgehouden en dat zijn lezingen in Duitsland voor hem enkel een forum waren voor het verspreiden van zijn eigen Groot-Nederlandse visie.

Kennis en Collectie van het Allard Pierson (Universiteit Amsterdam). Zie over het boek ook Nico Van Campenhout, De verzamelbundel Pieter Geyl, in: WT, jg. 82, 2023, nr. 4, pp. 365-367.

43 P. van Hees, *The Greater Netherlands idea of Pieter Geyl (1887-1966)*, in: S. Van Rossem & U. Tiedau, *Pieter Geyl and Britain [...]*, pp. 15-26; citaat p. 24.

44 F. Meijer, *Between Leuven and Utrecht: the afterlife of Pieter Geyl and the Greater Netherlands idea*, in: S. Van Rossem & U. Tiedau, *Pieter Geyl and Britain [...]*, pp. 221-238. Fons Meijer was toen promovendus aan de Radbouduniversiteit Nijmegen, waar hij in 2022 promoveerde en intussen werkt als postdoc-onderzoeker. Hij gaf aan dat zijn bijdrage gedeeltelijk steunde op zijn bachelor thesis getiteld 'Umwertung aller Werte': *Pieter Geyls Groot-Nederlands stamnarratief in historisch perspectief*, Nijmegen, 2015.

45 "Even though the two camps of historians have never reached a compromise, the debate has still affected our current understanding of Pieter Geyl in a positive way, simply due to the efforts the participants on all sides had to put in to substantiate their claims." *Between Leuven and Utrecht*, in: S. Van Rossem & U. Tiedau, *Pieter Geyl and Britain [...]*, p. 237.

46 Hij voegde eraan toe: "as was recognized by the Leuven historians themselves": L. Wils, *Nog eens: Gerretson, Geyl en Vos*, pp. 62-63; L. Vos, *Een kritische analyse*, p. 177; F. Meijer, *Between Leuven and Utrecht*, in: S. Van Rossem & U. Tiedau, *Pieter Geyl and Britain [...]*, p. 237.

47 A. Van Kleef, *Pieter Geyl and his entanglement with German Westforschung*, in: S. Van Rossem & U. Tiedau, *Pieter Geyl and Britain [...]*, pp. 207-220. Alisa Van Kleef woont in Denver, Colorado (USA), behaalde haar MA in Rice University in Houston, en is PhD kandidaat aan de Universiteit van Bonn (D), waar ze onderzoek doet naar de ideologische ontwikkeling van de Westforschung. Zie hierover ook: L. Wils, "Ik gruwde van het wetenschappelijk misdrijf dat hier gepleegd was". *Pieter Geyl tegenover Henri Pirenne*, in: F.W. Lantink, *Nationalisme en historiografie [...]*, pp. 18-31. Daar verwijst Wils naar P. Schöttler, *Die historische 'Westforschung' zwischen 'Abwehrkampf' und territorialer Offensive*, in: P. Schöttler (ed.), *Gechichtsschreibung als Legitimationswissenschaft 1918-1945*, Frankfurt-am-Main, 1997, pp. 204-261; en ook naar H. Derks, *Deutsche Westforschung. Ideologie und Praxis im. 20. Jahrhundert*, Leipzig, 2001.

EEN DISCUSSIE ZONDER EIND?

Dat mijn 'met een zware viltstift bijgewerkt' portret van Geyl, intussen gemeengoed geworden is, bleek in 2010 op het 56ste Nederlands-Vlaams-Historisch congres van hoogleraren geschiedenis in Leiden. Het was op een van die congressen, die sinds 1939 afwisselend in een Nederlandse en Vlaamse universiteitsstad werden gehouden, dat Wils in 1974 voor het eerst verontwaardiging had gewekt met zijn lezing over Geyl en de Groot-Nederlandse beweging.⁴⁸

Op dit congres hield Jo Tollebeek op 14 mei 2010 een lezing over de vraag: 'Begreep Geyl de Vlamingen?' Ik was zelf congresdeelnemer en gezien de hier geschetste voor-geschiedenis was ik een uiterst benieuwde toehoorder. Tollebeek was heel beslist in zijn oordeel.⁴⁹ *"Geyl begreep de Vlamingen beter dan zij zichzelf begrepen"* – zo verklaarde hij – *"Geyl openbaarde de Vlamingen hun ware identiteit... Zij waren geen Belgen... maar leden van de Nederlandse stam"*. Door de Vlamingen hun authentieke geschiedenis te tonen, zouden zij deze identiteit ontdekken. Geyl wilde *"de Vlamingen helpen om zich te bevrijden van de 'verstikkende verfransing'"*. Hij *"steunde hen in hun strijd tegen België en besepte dat het succes van die strijd ook de realisatie van zijn Groot-Nederlandse idealen dichterbij kon brengen. Omgekeerd kregen de Vlaams-nationalisten van Geyl de nodige historische munitie."* Geyl kon geen begrip opbrengen voor flaminganten die loyaal bleven tegenover de Belgische staat, daarentegen, *"voelde hij zich thuis bij de radicale flaminganten van het Vlaams-nationalisme"*. Daarbij nam Geyl *"een gematigde houding aan uit tactische overwegingen, hij verwierp het irredentisme van de radicale Vlaams-nationalisten niet, de politieke hereniging was integendeel ook zijn doel, maar uit strategie hoorde daar ook een schijn van gematigheid bij"*.

Ik beluisterde dat met een toenemend 'déjà vu'-gevoel. Had ik dat niet ook allemaal geschreven meer dan dertig jaar geleden? En had Wils vroeger nog op dat congres van 1974 tot groot ongenoegen van de toen aanwezige hooggeleerden, niet iets vergelijkbaars naar voren gebracht? Maar anders dan toen kwam er na deze lezing geen enkele afwijzende reactie. Het trof me hoe het verglijden van de tijd, samen met het aantreden van een intussen nieuwe generatie hoogleraren, alles anders had gemaakt. Het was destijds misschien wat vermetel van mij om op een polemische manier en op de smalle basis van twee delen uitgegeven correspondentie *"de echte drijfveren"* van een gerespecteerde hoogleraar als Geyl te willen in het licht stellen, maar mijn slotzin van toen: *"Geyl was in de jaren twintig niet de gematigd cultureel Groot-Nederlander, die*

⁴⁸ Over de congressen; F.W.N. Hugenholtz, H. van den Eerenbeemt & L. Vos, *Een beeld van een congres. Belgisch-Nederlandse / Nederlands-Vlaamse Historische Congressen. 1939-2003*, Den Haag (Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 2003). Intussen is de congrestraditie tot een einde gekomen: Leiden 2010 was het voorlaatste congres. Het laatste vond plaats in Leuven in 2012.

⁴⁹ J. Tollebeek, *Begreep Geyl de Vlamingen?*, in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 2009-2010*, Leiden, 2011, pp. 67-81. Later opgenomen in de bundel: J. Tollebeek, *Een slapeloos doordenken van alle dingen. Over geschiedenis en historische cultuur*, Amsterdam, 2017, pp. 77-91.

geschetst wordt in zijn voor publicatie bestemde herinneringen. Hij was een radicaal, die met veel voorzichtige strategie – ‘eierdansend’ – ijverde voor de realisatie van een politiek Groot-Nederland”, lijkt me nog steeds historisch correct, ook na meer dan een halve eeuw onderzoek en debat.

Dat Geyl ten behoeve van een beter imago na de oorlog zijn zelfbeeld had opgepoetst en zijn politiek activisme in de jaren twintig had verdonkeremaand wordt vandaag niet meer betwijfeld, en het is ondenkbaar dat een historicus nog zou volhouden – zoals Kossmann nog in 1976 deed – dat Geyl *“de theorie, dat Vlaanderen en Nederland politiek verenigd moesten worden, afwees als een dulle fantasie”*. Daarom werd ten onrechte op het Londense congres – dat behalve over Geyls rol in de *Westforschung* geen nieuwe elementen aan het debat toevoegde – geconcludeerd, dat *“deze historiografische polemiek nooit een volledige oplossing heeft gevonden”*. Het is een formulering die ook te vinden is in de *Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging* onder het lemma ‘Pieter Geyl’.⁵⁰

De polemiek heeft wel degelijk tot *“een oplossing”* geleid, want het nieuwe, gecorrigeerde portret van Geyl is intussen algemeen aanvaard en wordt niet meer gecontesteerd. De geschiedschrijving is niet altijd *“een discussie zonder einde”*. Wel blijft het moeilijk te verteren voor sommige historici dat in het interbellum het propageren van het antibelgicisme door de Groot-Nederlanders fungeerde als wegbereider voor het verwerpen van de Belgische politieke instellingen. Historici zoals ik zelf, die de Vlaamse beweging in het interbellum bestudeerden, hebben nochtans duidelijk aangetoond dat het anti-Belgicisme niet enkel tot effect had dat het Belgische vaderland werd verworpen, maar meteen ook het Belgische parlementaire systeem, wat de weg opende naar de nieuwe orde. Des te meer omdat het in de jaren 1930 duidelijk werd dat het Vlaams-nationalisme nooit langs parlementaire weg de macht zou kunnen veroveren. Dat de zo geëerde professor Pieter Geyl daar op enige manier mee verantwoordelijk voor zou kunnen zijn – rechtstreeks door zijn politiek activisme en onrechtstreeks door zijn Groot-Nederlandse geschiedenisopvatting – is iets wat sommigen niet willen aanvaarden.

— 50 U. Tiedau, Pieter Geyl, in: *Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2024. Tiedau, die eco-editor was van de proceedings van het Londense congres, omschrijft het politieke optreden van Geyl in de jaren twintig erg voorzichtig alsof de polemiek er niet geweest zou zijn: *“Terwijl Geyl na verloop tijd en soms ook afhankelijk van context, heen en weer slingerde tussen meer gematigde en radicalere versies van zijn pro-Vlaamse en soms openlijk anti-Belgische activisme (de eerste domineerde in zijn publicaties en de laatste in delen van zijn correspondentie), blijft de vraag in hoeverre tactische overwegingen deze terughoudendheid domineerden onderwerp van discussie”*. Niettemin neemt hij tot slot Tollebeek's typering over *“Terwijl Geyl zich in de concrete politiek een reformist toonde, was hij in zijn hart een revolutionair”*. Tiedau schrijft dat die formule het debat *“treffend samenvatte”*, terwijl ze eigenlijk *“een oplossing”* van de polemiek betekende.